

TÜRK TARIMI İÇİN BİR VİZYON VE TARIM POLİTİKASI TASLAĞI

Prof. Dr. Ayhan ÇIKIN

I. TÜRK TARIMI ÜZERİNE TESPİTLER

- a. Türkiye toprak, su, iklim ve tür çeşitliliği bakımından dünya ölçeğinde zengin bir potansiyele sahiptir;
- b. Buna karşılık Türk tarımının yapısal sorunları bulunmaktadır : sulama, drenaj, tesviye, toprak dağılımı, işletmelerin büyük çoğunluğunun ekonomik ölçekten yoksun oluşu, işletmelerin çok parçalı olması, tarımsal pazarların organizasyon yetersizliği, tarım-sanayi-hizmetler entegrasyonundaki yetersizlikler, çiftçilerin teknolojik bilgi yetersizliği yanında genel eğitim düzeyinin düşüklüğü, tarımı sağlıklı bir şekilde izleyebilecek bilgi sistemi,vb.. gibi önemli alt yapı eksiklikleri bulunmaktadır. Bu ve benzeri sorunlar, Türk tarımının AB ve dünya piyasaları ile bütünleşmesinde önemli sorunlar yaratmaktadır;
- c. Türk tarımının finansal yapısını organize eden bir yapılanma yok denecek kadar azdır; 1930'larda devreye sokulan Ziraat Bankası, Tarım Kredi, Tarım satış Kooperatifleri, tarıma girdi sağlayan ve tarımdan çıktı alan kamu kuruluşları, bunların piyasa sistemi içinde seçenekleri yaratılmadan, son onlu yıllarda devreden çıkarılmışlar .Türk tarımı hazırlıksız bir şekilde Dünya piyasası ile karşı karşıya bırakılmıştır.
- d. AB Gümrük Birliği, GATT, Dünya Ticaret Örgütü, vb.. uluslar arası anlaşmalar, Türk tarımının yapısı dikkate alınmadan imzalanmış ve uygulamaya konulmuşlardır;
- e. Özellikle 1980'den sonra, Türkiye'de sermaye birikimi, fiyat makası yolu ile tarımdan aktarılacak şekilde programlanmış, tarım adeta sömürüye açılmış, iç ticaret hadleri, kimi zorlama araştırmaların aksine, tarım aleyhine işleyecek şekilde kurgulanmıştır;
- f. Son çeyrek yüzyıldır uygulanan tarım politikaları ile Türk tarımında gözlemlenen olgular şu başlıklar altında özetlenebilir :
  - Gelişmiş ülkeler, özellikle AB (kurucu üyeler ve AB-12'ler) ve ABD, yoğun girdi ve teknoloji kullanımı ve tarıma yaptıkları büyük sübvansiyon ve desteklerle aşırı bir tarımsal üretime ulaşmışlar ve pek çok tarımsal üretimde ihracatçı konuma gelmişlerdir. Son yıllarda bu üretimi eritebilmek için geliştirmekte olan ülkelerin mali sıkıntılarından yararlanılarak, bu ürünleri onlara pazarlama yollarını, "yeniden yapılanma programları ve kredileri" ile DB ve IMF aracılığı ile dayatmışlardır;
  - Türkiye'nin – diğer geliştirmekte ülkeler gibi - , yeniden yapılanma politikaları, iç dinamikleri harekete geçirmekten çok, dış dinamikleri ülkeye sokarak, bu yapılanma gelişmiş ülkeler lehine organize edilmektedirler;
  - Nitekim, 1997'de Türkiye'ye ziyaret eden Dünya Bankası (DB) heyetinin verdiği raporda şu hususlar yer almaktadır : Türk tarım ürünlerinin fiyatları

dünya fiyatlarına çekilmeli; fiyat desteği yerine DGD (Doğrudan gelir Desteği) devreye sokulmalı; gübre ve kredi gibi faktör sübvansiyonları kaldırılmalı; Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri yeniden yapılandırılmalı, tarımla ilgili KİT'ler özelleştirilmeli, vb..

- Bu öneriler, harfiyen uygulanmış, Türk çiftçisi çırılçıplak, örgütsüz ve desteksiz Dünya piyasasına açılmıştır (Ne yazık ki, Türkiye dünya piyasalarına açılırken kendi iç dinamiklerini ve politikalarını akılcı ve ülke ihtiyaçlarına uygun üreteceği yerde, uluslar arası kurumlardan gelen önerilere dört elle kurtarıcı olarak sarılmıştır);
- Son onlu yıllarda uygulanan bu politikalarla Türk tarımın gelişme hızı, nüfus artış hızının gerisinde kalmış; tarımsal üretim düşmüş; bir zamanlar tarımsal dış ticaret fazlası, pek çok ülke tarafından imrenilerek bakılan Türkiye, tarımsal dış ticaret fazlasını sıfırlama noktasına gelmiştir;
- Çok eleştirilen tarımsal destekler ise adeta komediye dönüşmüştür: örneğin çiftçi başına, ABD'de 4 500, AB'de 2 500 US Doları destek verilirken, Türk çiftçisi için bu miktar 40 US dolar civarında olduğu bir çok araştırma raporlarında yer almaktadır;
- 2000 yılında devreye sokulan ARIP Tarım Reformu Projesiyle, Türk tarımı hızlı bir çöküşe girmiş, nüfus artış hızı % 2 civarında seyrederken tarımsal büyüme % 1'lerin, tarımın ulusal hasılaya katkısı % 12'lerin altına düşmüştür;
- Ziraat Bankası, Tarışbank gibi tarıma yönelik bankalar, tarıma finans sisteminden kopartılmış, kredi sübvansiyonları (Mart 2000), gübre desteği (Aralık 2001) kaldırılmış, ülke tarımında gübre kullanımını azalırken, gübre ithalatı artmıştır (yerli üretim gerilediği için);
- Hayvan varlığı azalmış, süt üretimi beş yıl önceki düzeylerde seyrederken, kırmızı et üretimi neredeyse yarı yarıya düşmüştür;
- Öte yandan kırlardan kentlere göç hızlanmış, kentler işsizler ordusu ile dolmuş, yeni yeni toplumsal sorunlar gündeme gelmiştir.

Bu tespitler daha da uzatılabilir. Her ulus, uluslar arası dinamikleri dikkate alarak kendi ekonomi/tarım politikalarını oluşturmakla başarılı olabilir. Bu söylem, dünya deneylerinden ve gelişmelerinden faydalanılamaz anlamına gelmez. Sorun sadece piyasa düzenleme sorunu değildir. Sorun piyasa sistemini adapte olabilecek kurumsal politikalarla tamamlanmadıkça, Türkiye'nin ekonomi / tarım politikaları, yabancıların önerileri ile yap boz oyunlarından öteye gidemez. Onun için her şeyden önce bir "Türk tarımının/ekonomisinin bir vizyonu" ortaya konmalıdır. Aşağıdaki başlıkta böyle bir vizyon denemesi verilmiştir.

II. TARIMIN GELECEĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER : BİR VİZYON DENEMESİ

GENEL BİR ÇERÇEVE

1. Türkiye için tarım, yaşamsal bir öneme sahiptir. Son yıllarda tarımla ilgili pek çok sorunlara yanıt aranmaktadır: besin maddeleri güvenliği, sürdürülebilir bir tarım/kırsal kalkınma, tarım- çevre ilişkileri, tarımsal piyasanın yeniden yapılandırılması, tarımın ekonomi politikaları içindeki yerini belirleyebilecek örgütlenme eksikliği, tarımı destekleme biçimleri , vb..

2. Türkiye’de tarım , dünya piyasaları içinde bir rekabete açılmak istenmektedir. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında tarıma kazandırılan kurumsal kimlikler,özelleştirme yoluyla kaldırılmakta, tarımsal üretime yön veren destekler azaltılmakta, hatta kaldırılmakta, üretimle bağlantısı olmayan,salt toprak mülkiyetine dayalı bir doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamalarına doğru hızla yol alınmaktadır. İç ve dış piyasalara karşı kendi ekonomik örgütlenmesini (Özellikle kooperatifleşmeyi) tamamlayamayan Türk çiftçisi, AB’nin,ABD’nin ve hatta Uzak Doğunun örgütlenmiş ve bazı tarım mallarında aşırı üretime ulaşmış piyasalarla rekabete itilmektedir. Türk tarımı için bu yaklaşımın “askerini silahsız savaşa gönderen bir ülke “ konumundan farkı yoktur.
3. ABD 1930’lardan, AB 1960’lardan bu yana tarımını ithalatçı yapıdan çıkarıp ihracatçı bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Bu dönüşüm sürecinde çiftçilerin ilk el pazar ve sanayi organizasyonlarının örgütlenmesini sağlayacak şekilde, kendi kooperatifleri ile yer almalarını sağlayıcı politikalar izlenmiştir. Örneğin 1920’li yıllarda ABD kırsalında yaygın bir kooperatifleşmenin sağlanabilmesi için amerikan hükümetleri 69 milyar dolar bir kaynak ayırmış ve kırsal kesimin örgütlenmesi için yaygın bir yayım süreci başlatılmıştır. Aynı şekilde Avrupa ülkeleri de İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımda kooperatifçiliği yeniden keşfetmiş, bir yandan AB çiftçileri meslek odaları içinde örgütlenirken diğer yandan da kooperatifler içinde ekonomik olarak örgütlenmişlerdir; AB ülkeleri çiftçilerinin bu örgütleri 1960’lardan bu yana COPA-COGECA¹ çatısı altında AB’nin tarım politikalarının üretilmesinde ve uygulamaya aktarılmasında birinci elden sorumludurlar. Ne yazık ki Türkiye, kendi çiftçileri için böyle bir çatı-örgüt oluşturamamış, üstelikte var olanları da işlevsiz bir konuma sürüklenmektedir.
4. Tarım sektörünün en önemli amacı, toplumun biyolojik beklentilerine cevap vermek ve besin maddeleri gereksinimini güvence altına almaktır. Türkiye tarımı, 1930’larda şekillenmeye başlayan ve tarım-sanayi bütünleşmesini önem veren politikalarıyla bu amacını, 1980’lere kadar başarıyla gerçekleştirmiştir. 1930’lu yılların koşullarında tarımı, agro-endüstriyel bütünleşmede rol oynayan Devletçi düzenlemeler, aslında bir program dahilinde çiftçinin kooperatifleşmesi sağlanarak rekabetçi bir ortama çekilebilirdi. Atatürk’ün Türk çiftçisinin kooperatifleşmesi için harcadığı çaba, 1950’lerden sonra gösterilememiş, 1980’lerden itibaren Türk tarımı, gelişmiş ülkelerin örgütlü ve donanımlı tarımı ile yarışa sokulmuştur. Bunun sonucu da Türkiye hızlı bir şekilde gıda maddeleri ithal eden bir ülke konumuna sürüklenmiştir.
5. Türkiye’de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, tarım politikaları üretebilen, bunları sorumlu siyasilere benimsetebilen bir sivil örgütlenme süreci yaşama geçirilememiştir. AB’ne katılmak için var gücüyle uğraş veren Türkiye, AB ‘de, ülke ve Birlik düzeyinde, tarım politikaları üreten ekonomik (kooperatif) ve mesleki örgütlerle hangi partnerlerle işbirliği içine girebilecektir?

DAHA İYİ BİR REFORM MODELİ GEREKLİ

6. Türk tarım politikaları yeniden oluşturulurken, bu politikalar üç temel ayak üzerine oturtulmalıdır: birinci ayak tarımsal pazarın yeniden yapılandırılması; ikinci ayakta kırsal çevrenin ve ekolojinin korunması ve geliştirilmesi; üçüncüsü de ilk iki ayağın iyi çalıştırılabilmesi için çiftçilerin ekonomik (kooperatifler) ve mesleki örgütlenmesinin sağlanmasıdır.

---

¹ COPA : Comité des Organisations Profesionnelles Agricoles de l’UE (AB Tarımsal Meslek Örgütleri Komitesi);

COGECA : Confédération Générale des Coopératives Agricoles de l’UE (AB Tarım Kooperatifleri Genel Konfederasyonu)

7. Tarım kesimi, tarımsal pazarı yeniden yapılandırma ve kırsal çevreyi ve ekolojiyi koruma ve geliştirme politikalarını birbirine tamamlayıcı bir şekilde düşünülmelidir. Hatta tarımsal politikanın bu iki ayağının birbiriyle bağlantılı çalışmasında, politikanın üçüncü ayağı olan çiftçi örgütlerini geliştirme, bir arada düşünülmelidir. Türkiye tarımı için ekolojik, sosyal ve ekonomik fonksiyonların yerine getirilmesi yanında pazar ve fiyat politikaları ile kırsal kalkınma politikası bir bütünlük içinde sürekli ve dengeli bir niteliğe sahip olmalıdır.
8. Türk toplumunun beklentilerine ve ihtiyaçlarına cevap veren sürekli bir iç pazar üzerinde durulmalıdır. Burada, uluslar arası anlaşmalar (AB,GB, GATT,Dünya Ticaret Örgütü, vb..) dikkatle gözden geçirilerek, Türk çiftçisinin dünya koşullarında var olmasını sürdürebilecek önlemler alınmalıdır.Kooperatifler içinde örgütlendirilen çiftçiler, dengeli bir biçimde toplumun gereksinim duyduğu tarımsal ürünleri üretecek şekilde, maddi ve manevi olarak, hazırlanmalıdırlar : üretimden tüketime, kaliteyi ve gıda güvenliğini sağlayan uzun bir gıda zincirinin alt yapısı kurulmalıdır; girmeyi hedeflediğimiz AB’de dikkate alınarak tüm tarımsal bölgelerde tarımsal üretimin sürekliliği (ekolojik süreklilik, sosyal süreklilik ve ekonomik süreklilik birbirleriyle bağlantılı olarak) sağlanmalıdır; çiftçilerimiz ve onların kooperatifleri ülke için olduğu kadar, hedef aldığımız AB içindeki ihtiyaçları da karşılayacak şekilde organize edilmelidirler.
9. Madde 8’de belirtilen beklentiler kabul edilirse, tarımsal politika, tüm tarımsal üretimi, ürün çeşitliliğini ve hizmetleri sağlayabileceği gibi, aynı zamanda, ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak sürdürülebilirliği güvence altına alabilir.
10. Türkiye’nin en önemli sıkıntıları, tarımsal alt yapıdaki eksikliklerdir : işletmeler küçüklüğü ve dağınıklığı, tarımsal nüfusun fazlalığı, tarım alanlarındaki hukuki yetersizlikler, tarım-sanayi-hizmetler zincirindeki düzensizlikler, vb..Böyle bir yapıda,tarımsal işletme düzeyinde üretim faktörlerinin - *toprak, işgücü,teknoloji, bilgi ve finans*- bileşkesini saptamak çiftçiler için oldukça zordur; bu durum maliyetlere olumsuz yansıdığı için çiftçilerin dünya piyasalarıyla bütünleşmesinde önemli zorluklar yaşanmaktadır. Bu yapısal dönüşüm sağlanmadıkça, tarımın ekonomik, ekolojik, kırsal ve toplumsal kalkınmaya katkı işlevlerini, çiftçilerin yerine getirmeleri oldukça zordur.
11. Öncelikli koşul, sadece tarımda değil, ekonominin tümünde birbirini tamamlayan uyumlu politikalar ortaya koymaktır. Tarımda ve ekonomide sürdürülebilir bir kalkınma birbirleriyle bağlantılı politikaların tüm ülkeyi – hatta girmeyi hedeflediğimiz AB’nin Ortak Tarım Politikasını – dikkate alarak hazırlaması gereklidir. Tarımla bağlantılı diğer politikalar ve özellikle ticaret, bütçe ve çevre politikaları, entegre ve birbirleriyle uzlaştırılmış politikalar olmalıdır.
12. Türkiye’nin ticaret politikası sadece kendi koşullarında geçerli değildir. Özellikle AB ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’nün tarımsal mülahazaları ile de yakından ilgilidir. O nedenle bu iki büyük örgütün tarımla ilgili ticari anlaşmaları/dokümanları özenle gözden geçirilerek, Türk tarımını geliştirebilecek/engelleyecek yönleri ayrıntılarıyla ortaya konmalıdır.
13. Ülkenin gerek genel bütçesi ve gerekse tarıma ayrılan bütçesi de son derecede önemlidir. Genellikle tarıma ayrılan bütçe oldukça yetersizdir. Dünya fiyatları oldukça görece fiyatlardır. Örneğin AB’de pazar ve fiyatlar desteklenmezse, çiftçi gelirlerinin dörtte bir oranında düşeceğini belirten ifadeler bir çok yayınlarda yer almaktadır. Tarım ürünleri fiyatları desteklenmezse, çiftçiler önemli bir gelir kaybına uğrayacaklardır. O nedenle destekleme bütçeleri, dikkatle ve ön yargısız gözden geçirilmeli ve uygun çözüm yöntemleri geliştirilmelidir.

14. Türkiye, tarım politikalarını oluştururken salt ülke düzeyindeki önlemler geliştirmekle yetinememelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, DTÖ ve AB anlaşmalarından doğabilecek sorunları/avantajları da dikkate almak durumundadır. O nedenle sektörler ve bölgeler arasında dengeli bir biçimde piyasa içinde, ekonomik, ekolojik ve toplumsal sürekliliği sağlayan ve onlar arasında birbirine katkıda bulunan birbiriyle bağlantılı tarım politikalarını devreye sokmak durumundadır. Böyle bir politika için üç temel öge kabul edilebilir:
- piyasaya tam uyum sağlamada ve tüm sektörler içinde sürdürülebilirlik ölçütlerine göre ekonomik olarak yaşayabilecek üretimi sağlayan ortak piyasa örgütleri yoluyla işletilebilen bir pazar ve fiyat politikası;
  - pazar içinde yeni bükülmeler olmadan, kamuoyunun beklentilerine cevap verebilen ve kırsal bölgelerin kalkınmasında tam bir rol oynamayı imkan veren desteklerin, çiftçilere ve onların kooperatiflerine verilmesi;
  - farklı kalitedeki ürünlerden geniş bir seçim yapan tüketici tercihlerine dikkate alan ve bu tüketici taleplerini cevap veren çiftçi ve kooperatiflere ödüllendiren bir piyasanın yaratılması.
- Bu üç politika ögesinin geliştirilmesi ile ilgili öneriler, paragraf 15-26'da açıklanmıştır:

Pazar ve Fiyat Politikası

15. Tarımsal üretim, kalıcı ve süreklilik arz eden bir yapı üzerinde gerçekleştirilmelidir. Farklı sektörler için ortak çalıştırılan piyasa organizasyonları yoluyla, pazar ve fiyat politikası, her üretim dalı için tarım işletmelerinde tüm üretimi ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak sürekli kılmalıdır.
16. Tarımsal üretim, uygulamada iyi bilinen bilimsel ölçütlere göre yapılmalı ve standartlara ve geçerli normlara yanıt vermelidir:
- Öncelikle, daha iyi tarımsal üretim yapan çiftçilere güvence sağlanmalıdır; ancak bu güvenceyi sağlayacak mevzuat hazırlanırken araştırma konusunda yeni olanaklar, teknolojik ve ekonomik gelişmeler dikkate alınmalıdır. Benzer düzenlemeler, üretimden tüketime kadar, tüm gıda zinciri için de düzenlenmelidir. Anlaşmazlıklardan kaçınmak için uluslar arası normlar ve yönergeler dikkate alınmalıdır.
  - Her gıda zinciri boyunca gereken mevzuat tasarımı, sektöre bazı garantiler sağlamakla birlikte saydam olmalıdır ve sektörün alt kollarını dikkate alarak birbirine bağlı, sektörün özelliğine göre, aşağıdan yukarıya/yukarıdan aşağıya doğru çalıştırılmalıdır.
17. Ayrıca, uygulamalar çiftçi gelirlerini ve politik sistemi istikrarlı kılmalı, çiftçinin yaşam düzeyini yükseltmeli, çiftçinin ekonomik güvenliğini sağlamalı, giderlerini ve yatırımlarını garanti altına almalıdır:
- Bir yandan bütçe kaynaklarını ve birbirleriyle ilgili ticari politikaların eşliğinde, ilgili tarım dallarına uygun önlemler (*doğrudan ödemeler, fiyat konusunda güven sağlama, istikrar mekanizmaları, arz üstünlüğü, koruma olanakları, vb.*) içermeli;
  - Öte yandan, standartları ve normları dikkate almayan ithalatları önlemeli, çiftçilerin ve onların kuruluşlarının rekabet pozisyonunu güçlendiren önlemler oluşturulmalıdır.

Etkili bir tarım-kırsal kalkınma politikası :

18. Tarım, en geniş anlamda, kırsal bölgelerde huzurun sürdürülmesinde ülkenin en ücra köşelerinde yaşayan insanların yaşam sorunlarını ve bu yörelerdeki beşeri, doğal ve sermaye kaynaklarını üretime katması bakımından önemli bir eksen rolü oynar. Böylece, çeşitli tarım ürünlerinin ülkenin uç noktalarından merkezlere doğru akımının sürekli olmasını sağlar :
- Birincil temel basamak olarak, uygulanan politikalarla ülkenin en ücra köşesindeki üretim faktörlerini harekete geçirebilmesi amaçlanmalıdır;
  - İkincil temel ayak olarak, tarım-kırsal kalkınma politikası, kırsal bölgelerde huzuru sağlamalı ve toplumun özel gereksinmelerini veya koşullarını cevaplandırmalıdır. Ayrıca piyasanın tarım işletmelerine ve onların kooperatiflerine veremediği ödemeleri ve kamu hizmetlerini öngörmelidir. Tarım-kırsal kalkınma politikası, aşağıda belirtilen hususları da içermelidir:
    - a) tarımsal işletmelere yeni teknolojilerin girmesi (yatırım yardımları) ve tarımsal işletmelerde etkinliğin artırılması önlemleri;
    - b) Türkiye'nin tüm kırsal geçiş bölgelerinde dengeli bir üretimin gerçekleştirilebilmesi amacıyla, az gelişmiş yörelere, dağlık bölgelere ve doğal güçlükleri olan bölgelere yardım önlemleri;
    - c) Çevre güvenliğinin normal gereklerini yerine getirebilecek çevresel önlemler (*özel güçlükler, ekstansifleşme önlemleri, toprak muhafaza tedbirleri, erozyona karşı önlemler, suları koruma önlemleri, kırsal alanların korunması, peysaj, doğal çitler, doğal yapıların ve doğal hayatın korunması, vb.*);
    - d) Kooperatifler düzeyinde tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlarının iyileştirilmesi;
    - e) Çevreye saygılı tarımsal hammaddeleri ilgilendiren gıda dışı kullanımın geliştirilmesi;
    - f) Genç çiftçilerin tesis kurmalarına yardım önlemleri ve genç çiftçiler için tarımsal mülkiyet sağlama önlemleri;
    - g) Ormanlara yönelik spesifik önlemler;
    - h) Yeni mal çeşitlerinin ve hizmetlerin geliştirilmesi;
    - i) Formasyon, vb..
19. Madde 18'de belirtilen temel basamakların gerçekleştirilmesi için özel fonların yaratılması, Türkiye için çok önemli bir husustur. Bunun için özel bir fon (örneğin tarımsal garanti ve yönlendirme fonu) oluşturulmalı, tarım ve kooperatifler için acil bir banka sistemi kurulmalıdır.
20. Türkiye'nin kırsal bölgelerin ekonomisini geliştirme ve istihdam yaratma konusunda, üreticilerin ekonomik örgütlenme biçimleri, özel olarak bu konularda kooperatiflerin katkısı, tüm tarımsal politikalarda belirleyici olmalıdır, Yerel kırsal toplulukların kalkınmasının gerçekleştirilmesinde kooperatiflerin rolü göz ardı edilmemelidir.
21. Tarım işletmelerinin ve çiftçi sayısının azalması Türkiye için gereklidir. Ancak Türkiye'de kırsal kesimden kentlere olan denetimsiz göç, kentlerde nüfus yoğunluğunu artırırken, kırsal alt yapı ve kaynakların yeterince kullanılamaması gibi bir sorunda ortaya çıkarmaktadır.

Yüksek Katma Değerli ve Yüksek Kaliteli Üretim Amaçlanmalı:

22. Piyasa sistemi içinde belirlenen gelirler, tarımsal işletmelerin ekonomik faaliyetleri için belirleyici olmalıdır. İstikrarlı bir tarımsal ürün piyasasının oluşması ve çiftçilerin

- ekonomik faaliyetlerini sürdürebilecek uygun fiyatları yaratabilecek sistemin kurulması, tarım sektörünün canlılık kazanması için önemlidir.
23. Piyasa talebine göre ürün çeşitlendirme ve sektöre yeni katma değerler yaratması açısından kooperatifler temel araç olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda; kooperatiflerin bir yandan çiftçi üyelerinin girdi taleplerini organize ederken onların menfaatlerini piyasa içinde koruması ve geliştirmesi, öte yandan tarımsal ürün piyasalarında yer alarak üyelerinin gelirini yükselmesi, gelişmiş tüm dünya ülkelerinde başarı ile uygulanmıştır. Bu nedenle kooperatifler, tarımsal girdi piyasaları ile tarımsal ürün piyasaları arasında, çiftçilerin arz ve taleplerini birleştiren önemli arakesit kurumlar olmalıdır.
24. Türk çiftçileri ve onların etrafında birleşecekleri kooperatifler, tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, sadece güvenli ve sürdürülebilir bir tarımı değil, aynı zamanda kaliteli tarımsal üretimi de hedef almalıdırlar. Bilindiği gibi, çağdaş tüketici değerleri, sürekli yeni zevkler ve tercihler yaratarak dinamik bir gelişme göstermektedirler. Bu nedenle, Türkiye'nin tarım politikaları, tüketicilerin bu tercih değişimlerini izleyebilecek bir şekilde düşünülmeli ve aynı zamanda tüm tarımsal üretimin / her tarım ürününün sürdürülebilirlik ölçütlerine yanıt verecek şekilde düşünülmelidir. Çiftçiler ve onların kooperatifleri, tüketicilerin öznel veya bireysel tercihlerini yanıtlarken, pazardan beklediği ödülü alabilmelidir. Bu hususun başarı kazanabilmesi için, uygun pazar koşulları yaratılmalı, etkili kamusal önlemler alınmalı ve tüketiciler için olduğu kadar üreticiler için de şeffaf işleyen bir pazar sistemi kurulmalıdır:
- Ürünlerde marka sistemi geliştirilmeli, etiketleme ve denetim sistemi ile tüketicilerin güveni sağlanmalıdır (örneğin, organik ürünler, üretim yöntemleri, coğrafik bilgiler, kalite bilgileri, normlar, standartlar, vb.. belirtilmelidir).
  - Tarım işletmeleri, yapısı gereği fiyat tayin edici değil, daha çok fiyat alıcı işletmelerdir. O nedenle genellikle pazarda, tarımsal girdi ve çıktı tüketicileri karşısında pazarlık gücü görece olarak zayıftır. Bu nedenle tarımın, özellikle çiftçinin bu eksikliğini pazar içinde giderecek önlemler geliştirilmelidir, özellikle kooperatiflerin spesifik özellikleri göz önünde bulundurularak, eksiksiz bir rekabet politikasının güçlendirilmesi üzerinde durulmalıdır.
25. Beslenme ve besin güvenliği, Türk toplumu için hayati bir önem taşımaktadır. Gelişmiş birçok ülkede tarımsal üretim, özellikle gıda maddeleri üretimi, kamu hizmeti şeklinde algılanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, üretimden tüketime her gıda zinciri boyunca yapılacak her türlü işlem net ve açık bir şekilde düzenlenmeli, bu konuda kamu ve özel girişimcilerin çabaları çok iyi koordine edilmelidir. Gıda zincirinin birçok aşamasında kooperatiflerin yer almasını teşvik edici politikalar devreye sokulmalıdır.
26. Girmeyi hedeflediğimiz AB'de tarımsal ürün işleme ve pazarlama sürecinde kooperatifler son derecede etkilidirler. AB ülkeleri, tarımı kooperatifsiz düşünmemektedirler. Kooperatifler, AB'de gıda ürünlerinin önemli markalarını yaratmışlardır. Örneğin AB-12'lerde tarımsal kooperatiflerin yıllık iş hacimleri, tarımsal gelirin % 82'si civarındadır. AB, üye ve aday ülkelerde kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusunun önemli çabalar göstermektedirler. Tüketicilerin güveni ve halkın olumlu algılaması, kooperatiflerin temel değerlerinin ve varoluş nedeninin çok önemli parçasını teşkil etmektedir. Kooperatifler, tüm gıda zinciri boyunca ürünlerinin kökenini, kalitesini ve değerini denetlemeye olanak veren, iyi yönetim için karşılıklı partnerler geliştirebilen önemli piyasa araçlarıdır. Türkiye'de kooperatifçiliğin yaygınlaşması için uygun ve süreklilik arz eden bir yaklaşım yaratılmalı ve temel eğitimden yüksek eğitime kadar kapsayan bir kooperatifçilik eğitimi hızla devreye sokulmalıdır. Ayrıca teknik tarımsal yayım hizmetleri içinde kooperatifçilik yayımına yer verilmelidir.

Evrensel gelişmeler göz ardı edilmeden enerjik bir tedarik politikası izlenmeli

27. ülke gereksinimini güvenli bir şekilde sürdürülebilir bir tarımsal yapı oluşturmak, ekonominin diğer alanlarındaki politikalarla bütünleştirilmiş etkili bir tarımsal politika tasarımı esas olmalıdır. Bu yaklaşım, tarım için enerjik bir tedarik politikasını (teknoloji, finans, çeşitli girdiler, yetişkin-uzman işgücü kaynağı, vb..) gerektirdiğinden önemle üzerinde durulmalıdır.
28. Dünyadaki ve özellikle AB'deki gelişmeler izlenerek, sürekli yenilenebilir enerji kaynaklarının daha çok kullanımı, çok sayıda çevresel avantajlar sağlayacak, iklimin ve Türkiye'nin doğal kaynaklarının iyileşmesine ve korunmasına katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda petrol gibi fosil enerji ithalatına bağımlılığın azalması, Türkiye'nin enerjik maddeler tedarikine (biyo-enerji, biyo-petrol ürünleri, vb..) anlamlı ve güvenli bir katkı sağlayabilir. Bu yeni enerji politikaları, diğer politikalarla bütünleşik bir şekilde düşünülmelidir. Ayrıca, tarımsal kökenli yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimini ve kullanımını desteklemek için tarım politikalarına ilgili atıflar yapılmalıdır.

...toplum kesitleri arasında yeni uzlaşmalar gerekli...

29. Çiftçiler ve onların kooperatifleri ile tarıma girdi sağlayan ve tarımdan çıktısı olan zincir halkalarının farklı partnerleri arasında iyi bir diyalog kurulmalıdır. Tarımsal kooperatiflerin, sistemi tamamlayan ve tarımsal pazarların organize olmasını ve işlemlerini sağlayan önemli araçlar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu alanda yer alabilecek partnerler şunlar olabilir : kamu ve siyasi otoriteler; gıda zincirinin aktörleri (tüketiciler, dağıtımıcılar, işleme sektörü, tedarik sektörü); sosyo-ekonomik partnerler; tarımsal nitelikli veya çevreye yönelik tüm örgütler; vb..
30. Bu diyalog, her Türk vatandaşının yararına karşılıklı beklentilerini ve karşılıklı bilgi alışverişlerini dengeleyebilecek ve eşgüdümlemeyi katkıda bulunabilecektir.

III. BİR TARIM POLİTİKASI TASLAĞI ÖNERİSİ

Tarımsal/kırsal politikaların tespitinde ve uygulamalarında şu hususların önemle ele alınması yararlı olacaktır:

- a- Kırsal politikalarda ağırlık, tarımsal faaliyetlerin sanayileşmesi ve tarımsal sanayi faaliyetleri yönünde olmalıdır;
- b- Kırsal sanayileşme politikalarının uygulanmalarında ağırlık çiftçi kuruluşlarında olmalı ve bunun için özel bir çiftçi örgütlenme (özellikle kooperatifleşme) politikaları kullanılmalıdır;
- c- Kırsal politikalar ile bölge-yöre politikaları bir bütünlük içinde düşünülmelidir;
- d- Kırsal politikalar, kırsal sanayileşmeyi de içine alan entegre tarım politikaları şeklinde olmalıdır;
- e- Kırsal alanların sanayileşmesinde kullanılacak teknolojilerin nereden, nasıl ve hangi koşullarda temin edileceği ve/veya transfer edileceği konusu gözden uzak tutulmamalıdır.

KOOPERATİF MERKEZLİ TARIM POLİTİKALARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Türkiye tarımında uzun yıllar izlenen politikalar “madde politikaları” ağırlıklı olmuştur. Yeni tarım politikaları, madde politikalarını da gözetererek, global ve entegre tipli politikalar olmalıdır. Böyle bir politikanın amaçlarını ana çizgileriyle şöyle özetlemek mümkündür:

- 1- sağlıklı ve prodüktif bir tarımsal yapının elde edilmesi;
- 2- çiftçi gelirini yükseltmek için tarım ekonomisinin yapısal sorunlarının iyileştirilmesi ve tarım-gıda sanayinin geliştirilmesi;
- 3- Tarımsal pazarlama sisteminin iyileştirilmesi ve çiftçi kuruluşları (özellikle kooperatifler) tarafından denetim altına alınması;
- 4- Kırsal bölgelerde canlılığın korunması ve sürdürülmesi;
- 5- Kırsal bölgelerdeki beşeri ve doğal kaynakların harekete geçirilmesi;
- 6- Tarımın ulusal ve uluslar arası rekabete açılması.

Bu amaçlara ulaşmak için ülkede uygulanan tarım politikaları, kooperatifleri büyüten, onları güvence altına alan ve teşvik eden politikalar olmalıdır. Bu politikaları ana başlıklar şeklinde şöylece özetlemek mümkündür:

1. Tarımsal Pazar ve Fiyat Politikası

Bilindiği gibi tarımla ilgili girdi ve çıktı pazarlarında çiftçiler etkili rol oynayamamaktırlar. Buğday, tütün, pamuk, fındık, vb.. gibi sayıları 30'a yaklaşan ürünlerde uzun yıllar siyasal iktidarların fiyatların saptanmasında önemli roller oynadığı bir destekleme politikası izlenmiştir. Benzeri politikalar gübre, ilaç, alet ve ekipman, vb.. girdilerin sübvansiyonlar için de uygulanmıştır. 1930'larda başlayan ve Türkiye için olduğu kadar dünya için de orijinal olan bu uygulamaların, Türk tarımının ve ekonomisinin gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Ancak, destekleme fiyatlarının saptanmasında ilgili kuruluşların yönetiminde zamanla rasyonellikten uzaklaşmış, kaynakların yönlendirilmesinde önemli sorunlarla karşılaşmıştır. 1970'li yılların ortalarında yoğunlaşan bu sıkıntılar 24 Ocak 1980 tarihli ekonomi kararlarıyla tarım, yurt içinde ve dünya üzerinde kendi başına bırakılmıştır. Tarım dışı dev firmaların ve gelişmiş ülkelerin örgütlenmiş tarım kesiminin oluşturduğu piyasa içinde Türk çiftçisi güç anlar yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir. İzlenen politikalarla da bu durumun daha uzun süre devam edeceği kestirilmektedir. Tarımsal Pazar ve fiyat politikalarında, tarımsal kooperatifleri ön plana çıkararak, onların gelişmesini sağlayıcı nitelikte ve açıklıkta politikalar üretilerek devreye sokulmalıdır.

2. Tarımsal Yapılanma Politikası

Günümüz koşullarında tarım işletmeleri ne kadar büyürlerse büyüsünler, tek başlarına veya bir kaçının bir araya gelmeleri ile tarımsal girdi ve çıktı piyasalarında oluşan fiyatları etkilemeleri mümkün değildir. Tarım kesiminin objesi canlı materyal olduğundan yetiştiriciliği doğa koşullarıyla yakından ilişkili bulunduğundan, tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu aile işletmeleri şeklindedir. Aile işletmeleri, AB ülkelerinde yüzde 93, ABD'de yüzde 80 ve Türkiye'de yüzde 98 civarındadır. Bilindiği gibi sermaye işletmelerinin ana amacı karı enyükselmektir. Aile işletmelerinin ana amacı da işletmede üretime tahsis edilen, başta aile emeği olmak üzere, aileye ait sermaye, toprak ve müteşebbislik gelirini en yükselmektir. Yani tarımsal geliri azamileştirmektir.

Tarımla alış- veriş içinde bulunan tarım-dışı kesim, dev firmaları ile tam rekabet piyasasını ortadan kaldırırken, - (2000'li yıllara girerken Dünya işlenmiş gıda maddelerinin yüzde

72'sini 10 çok uluslu firma üretip pazarlayacaktır),- tarımdaki küçük aile işletmeleri, tarım-dışı firmalarla rekabet edemez duruma gelmektedirler.

Tarımın, tarım-dışı kesimlerin dev uluslar arası firmalarıyla rekabet edebilmesi için, kooperatiflerin gelişmesini sağlayıcı “yapısal politikalar” üretilip uygulamaya sokulmalıdır.

1. Pazar Yapısı Politikası

Tarımda sulama, tesviye, drenaj, vb.. gibi alt yapıların geliştirilmesi yanında tarımsal pazar yapısını iyileştirici, geliştirici, sektörler veya uluslar arası düzeyde rekabet edici bir konuma getirmek gerekir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında tarımdaki gelişmelerin özelliğini üç başlık altında toplamak mümkündür :

- a- Tarımsal ürünlere talebin uluslar arası bir nitelik kazanması;
- b- Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında kooperatiflerin önemli bir rol oynaması;
- c- Çiftçi mentalitesinin kooperatifleşme yönünde evrimleşmiş olması.

1960'lı yıllar sonrası tarımına bakılacak olursa, AB ülkelerinin tarımsal pazar yapılarının iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde kooperatiflerden çok iyi bir şekilde yararlandıkları gözlenmektedir. Örneğin AB ülkeleri genelinde kooperatiflerin pazar payı tarımsal girdilerde yüzde 55'in, tarımsal çıktılarda yüzde 60'ın üzerindedir. Süt sektöründe ise pazarın $\frac{3}{4}$ 'ünden fazlasına kooperatifler sahiptir (Çıkm, Kızıldağ-Nergis 1999).

Özetle, tarımda temel yapıların iyileştirilmesi çerçevesinde çiftçilerin işleme ve pazarlama kooperatiflerini geliştirmesini amaçlayan politikalar üretilip uygulamaya sokulmalıdır.

4. Tarımsal Sanayi Politikası

Tarım işletmesi, kendisi için materyal, ekipman, toprak ve toprakla ilgili hizmetler, tarımsal araştırmalar, finans kuruluşları, muhasebe ve geliştirme hizmetleri,vb.. sunan pek çok sektör içi ve dışı kuruluşlarla karşılıklı ve farklı yollarla ilişkiler içindedir. Ayrıca çiftçi, ürettiği ürünleri çeşitli pazar kanalları aracılığı ile tüketiciye sunmakta ve “ tarım işletmesi-tüketici” arasında kalan bir dizi pazarlama, işleme, taşıma, vb.. kuruluşlarla ilişkiler içine girmektedir.

“Tarımsal Merkezli” ekonominin, tarımsal üretim öncesi (tarıma girdi üreten sanayi) ve tarımsal üretim sonrası (işleme ve pazarlama) süreçleri ile ilişkileri şöyle özetlenebilir:

- 1- Tarımsal üretim faaliyetleri ile tarımsal üretim öncesi ve tarımsal üretim sonrası faaliyetler organik ve bütünleşik bir yapı içindedir;
- 2- Tarım kesiminde, üretim faktörlerini ürüne dönüştüren ana öge canlı materyaldir. Bu materyal ekosistemi hem etkileyen hem de bu sistemden etkilenen bir özelliğe sahiptir. Bu özellik tarımsal işletmecilikte “aile işletmeciliği”ni daha başarılı kılmaktadır.
- 3- Tarım kesiminde üretim gerçekleştirilirken, “tarımsal üretim öncesi faaliyet kesimi”nden girdi talep edilirken, bu sektörün gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Aynı şekilde üretilen ürün, “tarımsal üretim sonrası kesim”lere aktararak bu kesimin büyümesine ve genişlemesine olanak sağlanmaktadır.
- 4- Tarımsal kesimde çalışanların, ailevi tüketimi için tarım dışı sektörlerin mal ve hizmetlerini daha çok talep etmesi, onların üretim düzeyi, dolayısıyla gelir düzeyi ile yakından ilgilidir.

- 5- Toprak sahiplerinin geliri olan rant yoluyla tarımsal kesimde oluşan sermaye birikimi, genellikle tarım dışı sektörlerle kaymakta ve bu sektörlerin başlangıçta önemli bir finans kaynağını oluşturmaktadır.

Son yarım yüzyıldır kırsal kesimlerin yapısında önemli ve temel nitelikli değişimler gözlenmektedir. Bu temel değişimler siyasal iktidarları, kırsal politikalarının amaçlarının yeniden tanımlanması ve kırsal politikaların hazırlanmasında kurumsal çerçevenin yeniden organize edilmesi yönünde etkilemektedir. Bu cümleden olarak çiftçilerin gelirini yükseltmek ve kırsal gönenci arttırmak için tarımsal kooperatiflerle işbirliği halinde olan ve bu işbirliğini çalıştıran ve geliştiren bir “tarımsal sanayi geliştirme ve araştırma politikası” üzerinde önemle durulmalıdır.

5. Tarımsal Kooperatifçilik Politikası

Kırsal dünyanın geleceğinde etkili olabilecek politikalar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu politikaların oluşturulmasını “kooperatiflersiz düşünmek” mümkün değildir. Bu nedenle özel bir Tarımsal Kooperatifçilik Politikası uygulanmalıdır. Bu politikalar;

- a- Girişim olarak tarımsal kooperatiflerin genişleme olanaklarını artırmalı;
- b- Kooperatiflere uygun bir ortam yaratmalı;
- c- Kooperatifleri ve onu geliştiren çevre koşullarını güvence altına almalı;
- d- Kooperatifleri her yönüyle destekleyecek bir şekilde formüle edilmelidir.

Türkiye, kırsal gönencin yükselmesinde ve tarımın sorunlarının çözümünde kooperatif sektörden yararlanmak zorundadır. Türkiye’de kooperatif sektörü, tarımsal sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek düzeye getirmek için alınabilecek önlemleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- 1- Ulusal düzeyde sektörler arası rekabetin oluşmasında ve fiyat paritelerinin çiftçi lehine korunmasında, tarımdan sanayiye fiyatlar yoluyla kaynak aktarımında, vb.. konularda tarımın kooperatifleşmesiyle önemli gelişmeler sağlanabilecek ve tarımla sanayinin entegre bir düzen içine girmesine kooperatiflerin önemli bir katkısı olacaktır. Tarım ile tarıma dayalı sanayi ve hizmet sektörlerinin bütünleşik bir şekilde yapılanmasında ve tarımdan sanayiye kaynak aktarımının gerçekleştirilmesinde kooperatifler önemli roller üstlenebileceklerdir. Öte yandan hızla dünyaya açılan tarımın, dünya tarımı ile rekabet edebilmesi için, dünya tarım ve ticaret koşullarına adapte olması gerekir. Bu koşullara ayak uydurabilmesi ise onun standartlara uygun mal üretmesine ve dünya fiyatlarının oluşumuna katkıda bulunabilecek bir arz ve talep yapısına kavuşturulmasına bağlıdır. Bu durumun en kestirme çözümü ise, bugünkü ekonomi teorisi ışığında, ancak ve ancak tarımın kooperatifleşmesidir. Öyleyse Türk tarım kesiminin kooperatifleşmesi için her türlü çaba gösterilmelidir. Bunu için her düzeyde kooperatifçilik araştırma ve yayım hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Tarım Bakanlığı Teknik Tarımsal Yayım Servisi, Tarımsal Kooperatifçilik Yayımı ile takviye edilmelidir.
- 2- Kooperatifçiliği gelişen ülkelere baktığımızda kooperatiflerin sağlıklı bir finans düzeniyle desteklendiği gözlenmektedir. Bu sektörün finans kuruluşu, o sektörde oluşan tasarrufları toplayarak, ihtiyaç duyan ekonomik birimlere aktarmada ve ayrıca Merkez Bankası’ndan taze para tedarikinde ve para yaratıcı özellikleri ile son derecede önemlidir. Türk tarım sektörü, özellikle kooperatif sektörü, böyle bir finansal yapıyla donatılmadığından, tasarrufları toplamada ve yönlendirmede, taze para akımı sağlamada ve para yaratmada rol oynayamamakta ve sektörler arası rekabette zayıf kalmaktadır. Bu sorunların çözümü ve tarımın kooperatifler aracılığı ile ekonomiye sağlıklı katkılar

sunabilmesi bakımından bir Kooperatifler Bankası sisteme derhal dahil edilmelidir.

- 3- İyi ve sağlıklı bir kooperatifleşmenin en önemli koşullarından biri de uygun ve sağlıklı bir yasal dayanağın olmasına bağlıdır. Türkiye’de dağınık bir kooperatifçilik mevzuatı bulunmaktadır. Bu mevzuat, tarımın ve tarımsal kooperatiflerin yapılarına ve koşullarına göre yeniden gözden geçirilmeli ve birleştirilmelidir.
- 4- Tarımda kooperatiflerin gelişmesinde rol oynayan öğelerden birisi de kooperatiflerin gelişmesine uygun politikaların devreye sokulmasıdır. Gelişmiş ülkelerin pek çoğundaki tarımsal kooperatiflerin gelişmesi için tercihli politikalar uygulanmıştır.
- 5- Kooperatiflerin başarılı olmasında önemli olan diğer bir öğede yetenekli yöneticilerin yetiştirilmesi ve istihdamıdır. Ülkemizde hemen her meslek dalı için eğitim programları uygulanmasına karşın, tarihçesi 1,5 yüzyıla yaklaşan kooperatifçiliğin eğitim programları “dökme su ile değirmen döndürme esprisini” aşamamıştır.
- 6- Ciddi bir kooperatifçilik eğitimi ve uygulaması, ciddi bir “kooperatifçilik araştırmaları” ile olumlu bir boyuta ulaşabilir.. Ülkemizde, kooperatifçilik sorunlarını sistematik bir şekilde ele alan sorumlu bir kuruluş yoktur. 1970’li yıllarda kurulan “Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü” bugün fiilen ortadan kaldırılmıştır. Türkiye’de kooperatifçilik araştırmaları amatör birkaç kişi ve/veya kuruluşun ilgi alanındadır.
- 7- Tarımın, kırsal kesimin ve kırsal kooperatiflerin sorunlarının çözümünde en önemli yol, kooperatifler arası işbirliğidir. Birim kooperatiflerin tek başlarına gerçekleştiremediği faaliyetleri bir araya gelerek yapmaları en akılcı yoldur. Girmeyi hedeflediğimiz AB ülkelerinin büyük çoğunluğunda kooperatiflerin, üst örgütlenmelerini geçen yüzyılın başlarında tamamladığı gözlenmektedir.

6. Etkili Bir Gıda Maddeleri Üretim Politikası

Sadece tüketicilerin kalite isteklerini değil, aynı zamanda “tarımsal üretimin değerlendirilmesi” konusunda çiftçilerin ve kooperatiflerin çıkarını gözeten ve potansiyellerini harekete geçirebilen “etkili bir gıda maddeleri üretim politikası” devreye sokulmalıdır. Örneğin Fransa’da, 1970’li yılların ortalarında, Fransız Süt Sanayi yatırımlarında kooperatiflerin payı yüzde 20 civarında idi. Fransız hükümetlerinin 1979’dan sonra izlediği politikalarda süt sanayi ile ilgili yatırımlarda kooperatifler lehine tercihli politikalar izlenmiş ve 1987’de Fransa’da süt sanayi yatırımlarında kooperatiflerin payı yüzde 43’ü aşmıştır.

7. Çift Yönlü Bir “Küçük ve Orta İşletme Politikası

Yapısı itibariyle tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük ve orta boyutlu özel “aile tipi işletmeler”dir. Aynı zamanda bunların üzerine oturan ve/veya oturacak olan “kooperatif işletmeler” de, aynı konularda çalışan diğer sanayi ve ticari işletmelere göre küçük ve orta boyutlu işletmelerdir. Örneğin Türkiye’de istihdamın yüzde 95’ni KOBİ’ler karşılamaktadır (EBSO,2001)

Bu nedenlerle çift yönlü ve birbirlerini tamamlayan bir “küçük ve orta boyutlu işletme”(KOBİ) politikası üzerinde durulmalıdır.

Kaynaklar:

- Anonim. “AB tarım Politikasına Uyum”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (www.dtm.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.htm)
- Anonim. “AB genişleme Sürecinde Türkiye : Tarımsal ve Kursal Politikalar” : Sonuç Bildirgesi; (www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgs03.php?yazdir=yes)
- Ayhan Çıkın . “*Kooperatifler Yasası*”. içinde: Cumhuriyet Gazetesi. İstanbul. 06.04.1982
- Ayhan Çıkın, Emin Işıklı,Ferruh Işın. “*Influence des Firmes Multinationales au l’Agriculture: Quelques Reflexiones*”. İçinde: Agriculture et Industrialisation en Turquie et au Moyen-Orient. Editions L’Harmattan. Paris. 1989. pp.287-292.
- Ayhan Çıkın . “*Çiftçinin Hakkı Ancak Kooperatiflerle Korunabilir*”. İçinde: Cumhuriyet Gazetesi. İstanbul. 21.08.1991
- Ayhan Çıkın. “*Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası*”. İçinde: 2000’li yıllara Doğru Türkiye Tarımı Sempozyumu:7-10 Ocak 1992. Ankara.
- Ayhan ÇIKIN& Ali Rıza KARACAN. Genel Kooperatifçilik. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 511, 1994, Bornava-İzmir, 469 s.
- Ayhan ÇIKIN& Nermin KIZIDAĞ-NERGİS. Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketleri, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 1999, Ankara, 335 s.
- Ayhan Çıkın. (Raportör). Türkiye’de Bir Kooperatifler Bankasının Kurulması İhtiyacı: Nedenleri ve Hedefleri. Friedrich Ebert Vakfı yayını. İstanbul. 1996.
- EBSO. Kemal Derviş’le Türk Ekonomisini Değerlendirme Toplantısı. İzmir. 2001
- Ayhan ÇIKIN. “Tarımda Kooperatifçilik ve Dayatmacılık”, içinde :YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı : 55, Nisan 2003, Antalya.
- Ayhan ÇIKIN. “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik”, içinde :YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı : 62, Kasım 2003, Antalya.
- Ayhan ÇIKIN. “Tarımda Neden Kooperatifçilik”.içinde : YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı : 66, Antalya.
- Ayhan ÇIKIN. “Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Sosyal Ekonominin Rolü”, içinde : YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı : 81, Haziran 2005.
- DPT . Tarım Stratejisi (2006-2010), 30.11.2004 tarih ve 2004/92 sayılı YPK kararı, (<http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2004/92.pdf>)
- Eser KARAKAŞ. “AB Sürecinde Tarım”,Zaman Gazetesi, 16.12.2004 (İnternet taramasından ulaşılmıştır)
- Gökhan GÜNAYDIN. “AB’ye Uyum Sürecinde tarım”, (yazara e-posta yoluyla ulaşılmış pdf dosyası),2005.
- Gülcan ERAKTAN. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, 2001, Ankara, 182 s.
- Ziya Gökalp MÜLAYİM. Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Üçüncü Baskı, 1999, Ankara, 570 s.
- İbrahim ORTAŞ. “AB Sürecinde Tarımımız”, Cumhuriyet Gazetesi, 22.12.2004
- TMMO-ZMO Bursa Şubesi. “Türkiye tarımında IMF Tahribatı” (e-posta yoluyla yazara gelmiştir),2005.
- www.copa-cogeca.be
- www.zmo.org.tr
- <http://www.agrobiosciences.org>

- <http://www.cg34.fr/Economie/agriculture/developpement.html>
- www.inra.fr
- <http://tohumlama.sitemynet.com/ab.htm>
- http://www.emd.org.tr/ekonom/eko8_dos.htm
- www.tarim.gov.tr
- <http://www.atb.gov.tr/arastirma/tarimabortaktarim.htm>

15 Kasım 2005
Dr. Ayhan ÇIKIN